

УДК 341.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.22>

МІЖНАРОДНІ ДИПЛОМАТИЧНІ МІСІЇ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ СТАТУСУ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Карвацька С.Б.,
*доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID: 0000-0001-9948-4866*

Чепель О.Д.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID: 0000-0001-5995-7569*

Карвацька С.Б., Чепель О.Д. Міжнародні дипломатичні місії: сучасні виклики та трансформація статусу у міжнародному праві.

Стаття присвячена аналізу сучасних викликів, що постають перед міжнародними дипломатичними місіями, та дослідження еволюції їх правового статусу у міжнародному праві. Наголошено, що сучасні виклики – гібридні загрози, зловживання імунітетами, посилення ролі міжнародних організацій – спричиняють трансформацію цього статусу. Тенденція розвитку міжнародного права полягає у пошуку балансу між захистом дипломатів та забезпеченням відповідальності за міжнародні злочини. Перспективним напрямом є формування практики вузького тлумачення імунітетів, що узгоджується з принципами верховенства права та захисту прав людини.

Установлено, що сучасна дипломатична місія перетворюється з класичного державного представництва на гнучкий багаторівневий інструмент міжнародного управління, що інтегрує політичну, правозахисну та безпекову складові. Така еволюція потребує оновленої інтерпретації правового статусу дипломатичних установ, орієнтованої на принципи відповідальності та взаємозалежності міжнародних акторів у глобальному правопорядку. Сучасні умови вимагають нового осмислення правового становища дипломатів у воєнних регіонах – не лише крізь призму державного імунітету, а насамперед з точки зору міжнародно-правових стандартів захисту прав людини.

Вказано, що цифрові дипломатичні місії ставлять під сумнів традиційне уявлення про територіальні межі дипломатичного захисту, оскільки ця концепція дедалі менше відповідає вимогам сучасної глобальної комунікації. Штучний інтелект став частиною дипломатичної практики не лише як об'єкт регулювання, а й як активний інструмент, що впливає на аналітичну роботу, комунікацію та процес ухвалення рішень у дипломатичних місіях. Поява віртуальних консульств і цифрових дипломатичних місій створює новий спектр викликів для міжнародного права – зокрема визначення меж юрисдикції та форм забезпечення імунітету в кіберпросторі.

У підсумку наголошено, що дипломатичні місії у XXI ст. постають не лише як інструменти класичної дипломатії, але й як важливі актори у системі міжнародної безпеки, правосуддя та глобального управління.

Ключові слова: міжнародне право, дипломатія, міжнародні дипломатичні місії, дипломатичні імунітети, дипломатичний захист, дипломатичні представництва, цифрова дипломатія

Karvatska S.B., Chepel O.D. International diplomatic missions: contemporary challenges and transformation of status in international law.

The article is devoted to the analysis of contemporary challenges facing international diplomatic missions and the study of the evolution of their legal status in international law. It is emphasised that contemporary challenges – hybrid threats, abuse of immunities, and the strengthening of the role of international organisations – are causing a transformation of this status. The trend in the development of international law is to seek a balance between protecting diplomats and ensuring accountability for international crimes. A promising direction is the formation of a practice of narrow interpretation of immunities, consistent with the principles of the rule of law and the protection of human rights.

It has been established that the modern diplomatic mission is transforming from a classic state representation into a flexible, multi-level instrument of international governance that integrates political, human rights and security components. This evolution requires a renewed interpretation of the legal status of diplomatic institutions, focused on the principles of responsibility and interdependence of international actors in the global legal order.

Contemporary conditions require a new understanding of the legal status of diplomats in war zones – not only through the prism of state immunity, but above all from the perspective of international legal standards for the protection of human rights.

It is noted that digital diplomatic missions challenge the traditional notion of territorial boundaries of diplomatic protection, as this concept is increasingly out of step with the demands of modern global communication. Artificial intelligence has become part of diplomatic practice not only as an object of regulation, but also as an active tool that influences analytical work, communication and decision-making in diplomatic missions. The emergence of virtual consulates and digital diplomatic missions creates a new range of challenges for international law, in particular the definition of jurisdictional boundaries and forms of immunity in cyberspace.

In conclusion, it is emphasised that diplomatic missions in the 21st century are not only instruments of classical diplomacy, but also important actors in the system of international security, justice and global governance.

Key words: international law, diplomacy, international diplomatic missions, diplomatic immunities, diplomatic protection, diplomatic missions, digital diplomacy

Постановка проблеми. У системі міжнародного права дипломатичні місії посідають ключове місце як механізм забезпечення міждержавного діалогу, координації спільних дій та реалізації принципів мирного співіснування. Від часу становлення інституту дипломатичної служби його правова природа базувалася на засадах взаємності, недоторканності та суверенної рівності, концептуально оформлених у Віденській конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. (далі – Віденська Конвенція).

Проте сучасна міжнародна система характеризується динамічними зрушеннями, спричиненими глобалізаційними процесами, регіональними конфліктами, цифровізацією міжнародних комунікацій, а також появою гібридних форм впливу на державний суверенітет. Ці тенденції зумовлюють потребу у переосмисленні функціонального змісту дипломатичних представництв, їхнього правового режиму та відповідності новим викликам безпеки. Особливої актуальності набуває питання дотримання дипломатичних імунітетів у контексті боротьби з тероризмом, кібератак, запровадження санкцій і регулювання транскордонних загроз.

Українська доктрина міжнародного права поступово інтегрує ці тенденції, проте ще не виробила єдиного теоретико-правового підходу до визначення правосуб'єктності віртуальних місій, статусу їхніх працівників та меж відповідальності держави за дії, вчинені у цифровому середовищі. На міжнародному рівні формується міждисциплінарний підхід, який поєднує міжнародне публічне право, кіберправо та теорію глобального управління. Такий стан справ засвідчує перехід від статичної концепції дипломатичної місії до динамічної моделі цифрового представництва, що діє одночасно у фізичному, інформаційному та правовому просторах. Саме цей аспект сьогодні є найменш дослідженим у науці міжнародного права, що відкриває перспективу для розробки нових критеріїв легітимності, юрисдикції та правового захисту дипломатичних суб'єктів у транснаціональному середовищі.

Метою цієї статті є аналіз сучасних викликів, що постають перед міжнародними дипломатичними місіями, та дослідження еволюції їх правового статусу у міжнародному праві.

Стан опрацювання. Проблематика міжнародних дипломатичних місій у сучасному правовому дискурсі перебуває на етапі переосмислення традиційних концепцій дипломатичної присутності, закладених ще Віденською конвенцією 1961 року. У наукових публікаціях останніх років сильніше проявляється критичний дискурс щодо сталості традиційних гарантій імунітету дипломатичних агентів у контексті глобальних викликів – зокрема, екстериторіальної обробки даних, кіберзагроз, технологічного шпигунства, санкційної дипломатії та нових форматів представництва (віртуальні посольства, офіси міжнародних платформ, місії при транснаціональних корпораціях). У сучасній доктрині міжнародного права наукове опрацювання теми переходить від описового до проектного рівня аналізу, де дипломатична місія трактується як динамічний осередок міжнародного порядку, що постійно взаємодіє з цифровими, гуманітарними та екологічними вимірами глобального права.

Останні дослідження міжнародних дипломатичних місій є предметом уваги таких вітчизняних дослідників як Д. Аббакумова, О. Гріненко, В. Кузьма, В. Репецький, так і зарубіжних – Г. Батлер, М. Іцхак, Д. Клявіньш, Д. Лапас, Башир Джума Абдул Джаббар і Марва Аяд Алі та інші.

Виклад основного матеріалу. Віденська конвенція 1961 р. заклала базові принципи діяльності дипломатичних установ, визначивши недоторканність їхніх приміщень, імунітет архівів, свободу пересування дипломатичних агентів та особисту недоторканність керівника місії й персоналу. У подальшому ці норми набули статусу універсального еталона у світовій дипломатичній практиці.

Позицію щодо обов'язку держав забезпечувати ефективний захист дипломатичних установ чітко висловив Міжнародний суд ООН (далі – МС ООН) у рішенні у справі «Справа про заручників у Тегерані» (США проти Ірану, 1980 р.). Суд наголосив, що приймаюча держава зобов'язана гарантувати безпеку дипломатичних місій, а невиконання цього обов'язку становить порушення міжнародно-правових зобов'язань [1]. Таким чином «дипломатія стала невід'ємною частиною міждержавного співробітництва та сприяє швидкому вирішенню питань, що виникають у певних сферах» [2, с. 560].

Розширення кола дипломатичних акторів свідчить, що Віденська модель має перейти від державоцентричного до функціонального підходу в розумінні дипломатії [3]. Як справедливо зауважує В. Кузьма, «нові тенденції доводять, що вузькі рамки, накладені на поняття офіційної дипломатії традицією і доктриною, зараз значною мірою піддаються впливу нових вимог сучасного міжнародного співтовариства» [4, с. 88]. Перетворення дипломатичних представництв на центри сталого розвитку демонструє глибшу зміну їхнього призначення: дипломатія перестає бути лише політичним інструментом, стаючи засобом збереження планети.

Однією із особливостей розвитку дипломатії є очевидне розширення кола дипломатичних акторів: «у сучасних міжнародних відносинах дипломатичні функції здійснюють не лише класичні посольства, але й місії міжнародних організацій, регіональні представництва та спеціальні посланці, що створює необхідність переосмислення поняття дипломатичного статусу в бік функціонального, а не лише державоцентричного підходу» [5]. М. Трофименко пропонується розуміти «публічну дипломатію як інтегральну категорію, яка принципово функціонує у перетині з іншими вимірами зовнішньої політики та міжнародних процесів, має узгоджений з урядом характер функціонування, та при цьому містить ознаки автономності та самоорганізації» [6, с. 141–153].

Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р. закріплює фундаментальний міжнародно-правовий обов'язок держави перебування – забезпечувати всебічний захист приміщень дипломатичних представництв від будь-яких форм посягань, втручань чи матеріальних ушкоджень [7]. Такий підхід формує основу гарантій безпеки дипломатичних установ і створює передумови для ефективного виконання ними своїх функцій.

У сучасному міжнародному праві простежується тенденція до встановлення балансу між гарантіями безпеки дипломатичної діяльності та дотриманням принципу верховенства права. Такий підхід реалізується у трьох ключових напрямках: 1) зростання рівня міжнародної відповідальності держав за посягання на недоторканність дипломатичних місій, що підтверджується практикою МС ООН, формує нові стандарти у сфері дипломатичних відносин; 2) виникнення квазідипломатичних інституцій – зокрема делегацій ЄС, регіональних представництв чи спеціальних посланців – ускладнює звичну бінарну модель дипломатичної присутності, характерну для класичного міжнародного права; 3) обмеження імунітетів у випадках серйозних порушень прав людини та міжнародних злочинів (доктрина «обмеженого імунітету»).

У сучасній міжнародній практиці дедалі активніше проявляється тенденція до розширення інструментарію міжурядової дипломатії. Міжнародні організації дедалі частіше використовують форми *ad hoc*-дипломатії – спеціальні або тимчасові місії, що створюються для реагування на конкретні політичні, безпекові чи гуманітарні ситуації. Ця тенденція свідчить про поступову інституціоналізацію практики спеціальних місій у межах діяльності міжнародних міжурядових організацій на глобальному та регіональному рівнях.

Дипломатичні тимчасові місії, що функціонують під егідою ООН, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, ЄС та інших інституцій, діють на підставі положень Конвенції про спеціальні місії 1969 р., норм міжнародного звичаєвого права, а також додаткових угод і меморандумів, що конкретизують їхній правовий статус і мандат. Така багаторівнева правова основа забезпечує баланс між універсальними принципами дипломатичного права та особливостями діяльності кожної місії.

Нині дипломатія переживає фундаментальні зміни з безпрецедентною швидкістю, які впливають на саму суть дипломатії, як ми її знаємо [8]. Дипломатичні місії все частіше залучаються до моніторингу дотримання прав людини та співпраці з гуманітарними організаціями, що поступово підважує класичне розуміння їхньої політичної нейтральності. Сучасні дипломатичні установи дедалі активніше беруть участь у спостереженні за станом прав людини та взаємодіють із гуманітарними структурами, що призводить до перегляду традиційного принципу їхньої політичної нейтральності.

У ХХІ ст. дедалі частіше виникають звинувачення у використанні дипломатичних установ як інструменту гібридної війни, зокрема через поширення дезінформації та шпигунську діяльність. Деякі держави відповідають висилкою дипломатів (*persona non grata*), що останніми роками стало масовим явищем у відносинах між ЄС та рф [9].

Ключовим також є вплив воєнних конфліктів на статус дипломатів. Збройна агресія рф проти України створила безпрецедентну ситуацію для функціонування дипломатичних представництв у зоні активних бойових дій. Правові механізми захисту дипломатів виявилися недостатніми, що спонукає до оновлення міжнародно-правових норм про безпеку персоналу місій. Повномасштабне вторгнення значно збільшило коло небезпек, з якими стикаються дипломатичні представництва – від прямих воєнних дій до кіберзагроз та інформаційних маніпуляцій.

У міжнародній практиці зростає кількість дискусій щодо меж імунітетів дипломатичних представників. Питання полягає у співвідношенні принципу недоторканності з необхідністю притягнення до відповідальності за корупцію, відмивання коштів або злочини проти прав людини. ЄСПЛ у справі «Cudak v. Lithuania» (2010) визнав, що дипломатичні імунітети мають тлумачитися вузько й не повинні обмежувати доступ до правосуддя [10].

У сучасних умовах дипломатичні представництва все активніше беруть участь у спостереженні за дотриманням прав людини в державах перебування. Така тенденція поступово трансформує традиційний принцип невтручання, формуючи підхід, що ґрунтується на дипломатичній відповідальності за гуманітарні наслідки державної політики. Розширення функцій дипломатичних місій, включаючи взаємодію з міжнародними організаціями, моніторинг дотримання прав людини, участь у врегулюванні конфліктів.

Здатність міжнародної спільноти адекватно реагувати на екологічні кризи залежить від досягнення балансу між цими двома динаміками та поширенням екологічних норм. Нова зовнішньополітична концепція, сформована на засадах сталого розвитку, рівності та глобальної солідарності, буде ключовою для захисту як національних інтересів, так і спільних людських цінностей [11].

Сучасні технології не тільки змінили спосіб виконання дипломатами своїх функцій, але й значно розширили їхні можливості, ця технологічна трансформація вимагає оновлення чинної правової та нормативної бази [12]. Показовою є трансформація функцій дипломатичних місій у цифрову добу – дипломатичні представництва поступово трансформуються у цифрові комунікаційні платформи, що поєднують державу з міжнародною спільнотою. Використання ними сучасних технологій зумовлює переосмислення принципу територіальності та потребує оновленого розуміння юрисдикційних меж діяльності місій у віртуальному вимірі. Фахівці підкреслюють, що сучасні посольства вже не обмежуються фізичними приміщеннями – вони функціонують як складні цифрові системи, які потребують захисту в межах державної кібероборони. Цифрова дипломатія перетворюється на нову сферу реалізації суверенітету держави.

Останніми роками дедалі частіше фіксуються випадки масштабних кібератак, спрямованих на дипломатичні представництва, що актуалізує потребу України у зміцненні кіберзахисту власних зовнішньополітичних установ. Важливим викликом є створення власної стійкої системи інформаційного захисту, тобто своєчасне спростування фейків, роз'яснення мети роботи дипломатів і розкриття реальних фактів [13]. Кібератаки на комунікаційні системи дипломатичних установ свідчать, що принцип недоторканності дипломатичних зв'язків, закріплений у 1961 р., поступово втрачає свою ефективність у цифрову епоху. Збільшення кількості атак на дипломатичні установи в районах збройних конфліктів та активізація кіберзагроз ставлять під сумнів традиційні механізми забезпечення їхньої безпеки.

У цьому контексті важливо зазначити, що ЄС працює над новими нормами кібербезпеки, такими як Закон про кіберстійкість, який вимагає від виробників випускати на ринок ЄС до 2027 р. продукцію, що відповідає вимогам. Питання впровадження вимагатимуть ресурсів і створення правової бази для кібербезпеки. Крім того, важливо відзначити ще один компонент кібердипломатії: комунікацію, роль якої в найближчі роки буде тільки зростати. У контексті кібербезпеки комунікація є дуже важливою, про що також зазначають провідні експерти з кібербезпеки та кібердипломатії [14].

Цифрова дипломатія є важливою складовою сучасного міжнародного права, що впливає на комунікацію та прийняття рішень між державами та міжнародними організаціями. Завдяки цифровим засобам масової інформації, таким як соціальні мережі та електронна пошта, цифрова дипломатія відкриває нові канали комунікації та обміну інформацією між країнами. Використання цифрової дипломатії сприяє розширенню міжнародної комунікації та зміцненню дипломатичних відносин, тим самим покращуючи взаєморозуміння та зменшуючи ймовірність конфліктів [12].

Висновки. Статус дипломатичних місій, визначений Віденською Конвенцією 1961 р., залишається базовим стандартом міжнародного права. Проте сучасні виклики – гібридні загрози, зловживання імунітетами, посилення ролі міжнародних організацій – спричиняють трансформацію цього статусу. Тенденція розвитку міжнародного права полягає у пошуку балансу між захистом дипломатів та забезпеченням відповідальності за міжнародні злочини. Перспективним напрямом є формування практики вузького тлумачення імунітетів, що узгоджується з принципами верховенства права та захисту прав людини.

Сучасна дипломатична місія перетворюється з класичного державного представництва на гнучкий багаторівневий інструмент міжнародного управління, що інтегрує політичну, правозахисну та безпекову складові. Така еволюція потребує оновленої інтерпретації правового статусу дипломатичних установ, орієнтованої на принципи адаптивності, відповідальності та взаємозалежності міжнародних акторів у глобальному правопорядку. Сучасні умови вимагають нового осмислення правового становища дипломатів у воєнних регіонах – не лише крізь призму державного імунітету, а насамперед з точки зору міжнародно-правових стандартів захисту прав людини.

Цифрові дипломатичні місії ставлять під сумнів традиційне уявлення про територіальні межі дипломатичного захисту, оскільки ця концепція дедалі менше відповідає вимогам сучасної глобальної комунікації. Штучний інтелект став частиною дипломатичної практики не лише як об'єкт регулювання, а й як активний інструмент, що впливає на аналітичну роботу, комунікацію та процес ухвалення рішень у дипломатичних місіях. Поява віртуальних консульств і цифрових дипломатичних місій створює новий спектр викликів для міжнародного права — зокрема щодо правового регулювання їхньої діяльності, визначення меж юрисдикції та форм забезпечення імунітету в кіберпросторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ICJ Reports. United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States v. Iran). Judgment, 1980. URL: <https://www.icj-cij.org/case/6.4>.
2. Аббакумова Д.В. Особливості дипломатичного права міжнародних організацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 559–562. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/127>. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/127.pdf.
3. Mashiah Itzhak. From corporate marketing communications to public diplomacy: how tech brands can contribute to the national reputation. 2024. No 12, issue 1. P. 5–29.

4. Кузьма В. Спеціальні місії міжнародних міжурядових організацій: теоретичні та практичні аспекти функціонування. *Вісник Маріупольського державного університету серія: Право*. 2024. № 27. С. 86–93. URL: <https://orcid.org/0000-0002-6418-0923> DOI: <https://doi.org/10.34079/2226-3047-2023-14-27-86-93>.
5. Дипломатія. Навчальний посібник / Корольчук Л.В., Баула О.В., Галазюк Н.М., Зелінська О.М., Кравчук П.Я., Лютак О.М., Савош Л.В., Урбан О.А. Луцьк: ПП «Волинська друкарня» 2024. 340 с. ISBN 978-617-8018-51-1.
6. Трофименко М.В. Трансформація публічної дипломатії в умовах глобалізації та діджиталізації: методологічні засади й практичні аспекти (український кейс) *Вісник Маріупольського державного університету серія: Історія. Політологія*. 2023. Вип. 35-36. С. 141–153. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2023-13-35-36-141-154>.
7. Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961. Done at Vienna on 18 April 1961. Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf.
8. Volker Stranzel. New Realities in Foreign Affairs: Diplomacy in the 21st Century. Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs. 2018. ISSN 1863-1053. URL: https://www.swp-berlin.org/publications/products/research_papers/2018RP11_sze.pdf.
9. European External Action Service. EU-Russia relations: Diplomatic measures. Brussels, 2022.
10. European Court of Human Rights. Case of Cudak v. Lithuania, Application no. 15869/02. Judgment of 23 March 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-97879%22%5D%7D>.
11. Özdemir Gülşah. Green Energy and New Forms of Diplomacy: Environmental Strategies in International Power Struggle. *International Journal of Environmental Sciences*. 2025. Vol. 11. No. 6. ISSN: 2229-7359. URL: <https://theaspd.com/index.php>.
12. Беринець М. М. Стратегії вдосконалення організаційно-правових засад охорони дипломатичних представництв Національною Гвардією України. *Академічні візії*. 2025. Випуск 42. DOI: URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15353077>.
13. Didzis Kļaviņš. Cyber Diplomacy. In book: Cybersecurity in Latvia. July 2025. DOI: 10.4324/9781003638858-8.
14. Basheer Jumaah Abdul Jabbar & Marwah Ayad Ali. The Application of Rules of Diplomatic Law to Digital Diplomacy. In book: The Paradigm Shift from a Linear Economy to a Smart Circular Economy. July 2025. DOI: 10.1007/978-3-031-87550-2_48.